

רבינו עובדיה ירא מברטנורא

מבקר המדינה

17

1440 נולד בברטנורא שבאיטליה
 1492 מניע לירושלים בסיום מסע
 רב תלאות בן שנתיים וחצי,
 מסיים את כתיבת פירושו
 למשנה בירושלים
 1548 נדפסת מהדורה ראשונה
 של הפירוש בונציה
 1516 נפטר ונקבר לרגלי הר
 הזיתים בסמוך למעיין
 הגיחון

41 מפה עמ' 337

קבר רבנו עובדיה מברטנורא - במערה בקצה כפר סיליוואן, למרגלות הר הזיתים.

רבי עובדיה ירא הידוע בשם רבינו עובדיה מברטנורא, על שם עיר מוצאו BERTINORO שבאיטליה מפורסם ביותר בפירושו למשנה שנתקבל בכל תפוצות ישראל, ומיום שנדפס לראשונה בוויניציאה בשנת 1548 נדפס כמעט בכל מהדורות המשנה עד היום.

רבינו עובדיה עוזב את עיר מושבו באיטליה בגיל 50 לערך ושם פניו ירושלימה. בדרכו עובר הוא ברומא - נאפולי - סיציליה - רודוס - אלכסנדריה. מסע זה על תלאותיו, חוויותיו וסכנותיו מתואר בפרוטרוט באגרת אותה שולח רבינו עובדיה לאביו - "... והלכנו ברוח מצויה ארבעה ימים, וביום הרביעי לעת ערב הפך ה' רוח הים והשיבנו אחר בסופה וסערה, ונסתרנו מזעף הים באי אחד, במקום אשר בין ההרים, כעין נמל עשוי בידי שמים, וההרים האלה מלאים חרובים והדס... ובכל הדרך ראינו איים מפה ומפה, גם הרי התוגרמא (תורכיה) נגלו לנו... ובהיותנו שמה קרה מקרה, כי אחד מתופשי משוט אשר בדוגיא (ספינה) הטיח דברים כלפי הנכבד הר' משולם מוולטירה הנזכר וקבל עליו לפני הפאטרוני (רב החובל) ... וצוה לאוסרו על העץ אשר באמצע הספינה להכותו מכה רבה. ובראותו כי נתרשל המכה להכותו לקח הוא בכבודו את החבל אשר יכו בו והכהו כדי רשעתו... ומהיום ההוא והלאה החלו אנשי הדוגיא לשנוא אותנו...".

בהגיעם למימי אלכסנדריה מסרב קברניט האניה להכנס לגמלה מטעמים מדיניים וממתין להתחייבויות לבטחון ספינתו במרחק כמה מילים מהעיר. היהודים שבין הנוסעים אינם מוכנים לוותר על ההגעה לחוף וחותרים בסירה

123

סכנה אל היבשה. לאחר 24 שעות של מאבק בגלים ובזרמים תוך כדי סכנת חיים נכנעת החבורה וחוזרת לאנית האם - "... ויולך הים אותנו סחוב והולך עם האנקורי (המפרש) הרעוע הנשאר (אחרי ששנים נשברו) וגלי הים כיסונו, והיינו הולכים ומטורפים, והאניה חשבה להשבר, כי היתה רעועה וזקנה, ובאו בה המים ממטה מעלה. וכל המקום ההוא מלא סלעים וסקולי (אבנים)... וקרוב לארבע ועשרים שעות עמדנו, אשר בכל עת ובכל רגע המות לעינינו ראינו. וביד כל אחד ואחד ממנו היה כלי מים למלאות להריק מן האניה אל הים... ובדמעות עינינו היינו ממלאים איש כליו עד רחם ה' כרוב חסדיו...".

כעבור ימים אחדים תצליח החבורה בניסיון החפתה השני, תגיע ליבשה ותצדע 18 מיל עד העיר אלכסנדריה. באלכסנדריה מצטרף רבינו עובדיה ליהודי "אשר נדר ללכת לחוג את חג המצות בירושלים עם אשתו ושני בניו" ויחדיו הולכים הם לקהיר ומצטרפים לשירת גמלים החוצה את מדבר סיני בואכה עזה. מעזה ממשיכה החבורה דרך חברון ובית לחם והנה עומדות רגליה בשערין ירושלים הממלוכית, בצהרי יום י"ג ניסן שנתים וארבעה חודשים וחצי מיום יציאת רבינו עובדיה לדרכו - "ובאנו עד שערי ירושלים ונכנסנו בה בשלושה עשר לחודש ניסן רמ"ח בצהרים. בעצם היום ההוא עומדות היו רגלינו בשערין ירושלים. ושם בא לקראתנו רב אשכנזי אחד, אשר נתגדל באיטליה שמו רבי יעקב דיקולומבאנו, והביאני אל ביתו, ונתאכסנתי עמו כל ימי הפסח".

12 מפנה עמ' 345

קבר ממלוכי בגן העצמות

רבינו עובדיה מתאר במלוא עוזה את עליבות הקהילה היהודית הירושלמית ביחס לפאר והדר הקהילות האיטלקיות המפוארות מהן בא ובהן פגש במסעו - "וירושלים רובה חרבה ושוממה, ואין צריך לומר שאין לה חומה

סביב... ומן היהודים לא נשארו בה היום שבעים בעלי בתים מדלת העם אשר אין להם מחיה. וכמעט לא נשאר בה איש שלא יחסר לחמו. ואשר יהיה או ימצא לו לחם לשנה אחת, הוא נקרא עשיר במקום הזה לעת כזאת. ואלמנות רבות זקנות וגלמודות, אשכנזיות ספרדיות ומשאר לשונות, רבות בתוכה, שבע נשים כנגד איש אחד".

בית הכנסת האיטלקי - מעוז יהודי איטליה בירושלים. ובצמוד לו מוזאון לתולדות יהודי איטליה העולים ירושלימה בעקבות מורשת רבם הגדול רבינו עובדיה. במקום נערכת התפילה ב'נוסח בני רומא', המשמר מרכיבים מנוסח התפילה הארץ ישראלי המקורי.

רבינו עובדיה מתפעל מהסובלנות המוסלמית אליה הוא נחשף בכל פינה בעיר ובארץ כולה, באשר מורגל הוא בעיונות ושנאת ישראל השלטת במדינות ובערים הנתונות לשלטון מצרי בהן גדל ומהן בא. אולם על רקע פוטנציאל החיים היהודיים במקום מבכה הוא מרה את העדר הנהגה ראויה לשמה ליהודי ארץ ישראל בכלל וירושלים בפרט - "ואמנם מן הישמעאלים (מוסלמים) אין ליהודים גלות כלל במקום הזה. והלכתי בכל הארץ לארכה ולרחבה, ואין פוצה פה ומצפצף, והם מרחמים מאד על איש נכרי, וביותר למי שאינו יודע הלשון, וכי יראו הרבה יהודים יחד, לא יקנאו כלל. ולפי דעתי אם היה בארץ הזאת איש נבון וחכם בהנהגת המדינות, היה שר ושופט גם ליהודים וגם לישמעאלים, כי אין בכל היהודים אשר במחוזות אלו חכם חרשים ונבון דבר להיות דעתו מעורבת עם הבריות, כי כולם אנשים מדבריים, שונאים את הבריות, ואין עיניהם ולבם כי אם אל בצעם".

עם הגיעו מנסה רבינו עובדיה לתקן את העיוותים השולטים בחיי הקהילה היהודית הקטנה והעלובה, ובראש ובראשונה הנהגת קבורה ראויה -

בית הכנסת האיטלקי - בית הכנסת מקונליאנו ונטו (משנת 1704) שהועבר בשלמותו לירושלים בשנת 1952, מבט מבפנים. צולם באדיבות מוזיאון יהדות איטליה א. ש. נכון, ירושלים.

"נעשיתי קובר מתים בירושלם, כי לא ימצא בה נושאים מתים והולכי אחר המטה. וכבר היה מעשה באשה אחת שמתה' ובחצי הדרך הוכרחנו לקרוא לנשים שתבאנה ותשאנה, כי לא היה עמנו איש. ולולי נשים רבות הצובאות ללכת אחרי המטה וקצת בעלי תשובה אשר מזרע האנוסים המה, היה המת מוטל, שאין לו קוברים, כי אנשי הארץ עצמה לא יחמלו ולא ירחמו".

את אחת הסיבות לעוני היהודים המחפיר תולה רבינו עובדיה בחובותיהם העתיקים והבלתי מתקזזים על בניית בית הכנסת העומד בעליבותו והזנחתו תוך רמיזה עבה לאי אמונו בהנהגת הקהילה - "... ובכל יום ויום נופלים ירושות, אם מעט ואם הרבה, להקדש ירושלים מזקנים וזקנות המתים פה, ולוקחים הכל הזקנים (הנהגת הקהילה) ואומרים שפורעים מהם החובות שעשו בשביל בנין בית הכנסת זה כמה שנים, ותמיד החובות קיימים, כי עדין אומרים שיש להם חוב יותר מאלף פרחים זהב בגלל הדבר הזה. ובית הכנסת של ירושלים היום אין בה ספרי תורה כי אם מעט מזער, תחת אשר היו בה, לפי הנשמע יותר משלש מאות ספרי תורה. ואין צריך לומר שאין בה לא מעילים של זהב ולא כלי כסף גם אחד, כי מכרום הזקנים, ועשו במעות כרצונם. ובית הכנסת של ירושלים הוא בנוי על גבי עמודים, וארוך וצר ואפל, ואין נגה לו, כי אם מן הפתח ובתוכו בור של מים. ובחצר בית הכנסת, קרוב מאד יש במה ומוסקיטה (מסגד) לישמעאלים כי היה הבית ההוא בתחילה של יהודי אחד, ומפני קטטה ומחלוקת שהיה לו עם היהודים, נעשה ישמעאל, ובראותו אמו כי בנה המיר את דתו על כל הכעסים אשר הכעיסוהו היהודים, עמדה והקדישה את ביתה אשר בחצר בית הכנסת, לבית תרפות של ישמעאלים ולעשות בו מוסקיטה להנקם מן היהודים".

345 עמ' 3

ההיכל המזוהב בבית הכנסת האיטלקי. צולם באדיבות מוזיאון יהדות איטליה א. ש. נכון, ירושלים

רבינו עובדיה מאריך ימים בירושלים ובה מסיים הוא את כתיבת פירושו למשנה. השפעתו הולכת וגדלה בכל רחבי ארץ ישראל ובארצות המזרח, ותלמידים עושים את דרכם לישיבתו בירושלים אף מאיטליה המערבית. על מעמדו ואישיותו של רבינו עובדיה ניתן ללמוד מאגרת אותה משגר תלמיד בשנת 1495 למשפחתו שבאיטליה - **"ויחי בבואי לעיר באנו לסמיכות בית האיש נורא תהלות הנישא והנעלה מאור הגולה אביר הרועים מורינו הרב עובדיה יצ"ו, אליו הודעתי את לבבי... ואז נגלה אלי כזקן מלא רחמים, כמנהג דינו הצדק ויאמר: אשימה עיני עליך כבן יקר ... והאיש גדול מאד, ועל פיו ישק כל הארץ, ובלעדו לא ירים את ידו, ומקצו הארץ אליו גוים ידרושו ואחרי דברו לא ישנו וגם במצרים ובבל בכל הארצות יגזור אומר ויקם לו. ואפילו הישמעאלים מכבדים אותו ויראים ממנו, ושמעתי כי כבר ברוח שפתיו המית רשע, והוא עניו ושפל רוח עד מאוד, ודבריו ערבים ודעתו נוטה עם הבריות, וכל העמים יאשרוהו, ועליו יאמר: אין זה ילוד אשה".**

רבינו עובדיה נפטר בטרם הכבוש התורכי (1516) וקברו במערה לרגלי הר הזיתים בסמוך למעיין הגיחון.

קורותיו של רבינו עובדיה ומצב העיר מתועדות בשלש אגרות אותן הוא כותב בשלש השנים הראשונות לעליתו לאביו לאחיו ולבנקאי האישי שלו בפירנצה, וכן מאגרת תלמיד הבא מאיטליה ללמוד בישיבתו בירושלים.

14 ספה עמ' 345

נבי עקאשא - קבר ממלוכי מפואר מן המאה ה-13, ובסמוך לו מסגד. כאן מצביעים המקובלים על 'שערי העיר' המקום בו פוגש רבי יהושע בן לוי את המשיח כשהוא חובש פצועים, ומדליף לו את תאריך הגעתו 'היום ... אם בקולו תשמעו'. תלמידי הגר"א ניסו לרכוש את הגבעה, אך הרכישה לא אושרה על ידי הטורקים. מקובלים פקדו את המקום בעייתות סכנה חמורים כמלחמת העולם השנייה, מלחמת העצמאות ומלחמת המפרץ.

רבי לוי ב"ר יעקב בן חביב(הרלב"ח)

הפטריוט הירושלמי

18

1480 נולד בזאמורה שבספרד
 1492 מגורש ב'גירוש ספרד'
 ונקלט בסלוניקי שביוון
 1516 א"י עוברת משלטון
 הממלוכים לשלטון העות'מאנים
 1525 עולה ירושלימה תשע
 שנים לאחר כיבושה על ידי
 העות'מאנים, מוביל את 'פולמוס
 הסמיכה' - מלחמת החורמה
 בחידוש הסנהדרין בצפת
 1541 נפטר בירושלים שנה
 לאחר הקפתה בחומה על ידי
 סולמן המפואר

ארבעת בתי הכנסת - מרכז הקהילה היהודית בירושלים, הנוסד עם הגעת ראשוני מגורשי ספרד ירושלימה. ומתפתח לכדי מכלול המורכב מארבעה בתי כנסת נפרדים. רבן יוחנן בן זכאי, האמצעי, האיטסטמבולי ואלוהי הנביא.

לוי נולד לאביו יעקב בן חביב, ראש הישיבה המפורסמת בסלמנקה, מגדולי חכמי קשטיליה שבספרד. בגיל 12 מגורש הוא עם יהודי ספרד ומתישב עם משפחתו בסלוניקי שביוון. אביו ההופך לגדול ומופת הדור' מיחד את פועלו לטיפול בהמוני האנוסים, בשימור תרבותם מחד ובניתוק מחויבותם לספרד ואנוסיה מאידך. המפורסם בפסקיו בנושא - **"שכל אשה שנשאת לשום איש מבני ישראל בעודם בגזירת השמד... שאין לחוש לאותן קידושין כלל"**. כמו כן מחבר אביו את הספר 'עין יעקב' על אגדות הש"ס אשר נועד לחנך ולעצב את פני הדור ידוע התלאות והיסורים, ספר אותו מסיים ומוציא לאור הרלב"ח עצמו. לאחר פטירת אביו בסלוניקי תופס הרלב"ח בהדרגה את מקומו והופך לאחד מגדולי התורה שבדור.

עם התגברות גלי העליה לארץ ישראל תחת שלטון העות'מאנים מגיע אף הרלב"ח לאזור ולאחר נדודים בציר סלוניקי - ירושלים - צפת - דמשק קובע הוא את ישיבתו בירושלים. מעדיף הוא את ירושלים למרות קשיי החיים בה על פני צפת המעתירה ונוהג הוא לחתום את תשובותיו - **"יושב ירושלים, נאנח בשברון מתנים כי יראה חרבת בית מקדשה סביב"** ובמקום אחר אף מיחד שיר כיסופים לבנינה וכינונה - **"שמע אל ויעננו, ואשב קדם ברכת טוב יקדמנו, ועל מי מנוחות ינהלנו, ויכרית כל אויבינו, ובשלום ובשקט יביא משיח צדקנו, ויבנה בית מקדשנו במהרה בימינו, אמן.** נאם הצעיר יושב ירושלים, טרוד ונבהל למשמע אזנים".

129

השלטון העות'מאני היציב הופך את ירושלים לעיר מתוקנת ומאורגנת, מוקפת חומה ובעלת תשתיות משופרות. צעדים המגבירים באופן משמעותי את קצב הגירת היהודים אליה, הרבה מעבר לקצב עלייתם תחת השלטון הממלוכי המדכא והמזניח. אולם אין הדבר מביא רווחה כלכלית ונוחות חיים ליושבי העיר כדברי הרלב"ח - "מעמד יושב ירושלים, לא די שאינם מעדינים, אלא שהוא ממרורים ויגונים, וכל מי שזוכה להשיג במה לקנות ראש בהמה דקה ובני מעיה אפילו מעז בשבתות ובחגים ובמועדים, הרי הוא בעיני עצמו כאלו יצא לחירות מבית עבדים וישב על כסא סגנים".

בירושלים פועלת ישיבה המהווה את מרכז חיי הרוח בעיר ובראשה רבי לוי בן חביב - דיין העיר. עם הזמן נפתחות בעיר ישיבות נוספות לכל עדה ועדה - ספרדית, אשכנזית, מסתערבית ועוד. כדיין לצד שייח' אל יהוד, מנהיגה המינהלי ומיצגה בפני השלטונות של הקהילה, הנגיד רבי יצחק הכהן שולאל, זוכה הרלב"ח לסובלנות סמכויות ואוטונומיה שיפוטית מוחלטת מצד מערך השלטון והחוק המוסלמי.

גם אם זוכים היהודים לאוטונומיה ארגונית שיפוטית עדין נחות מעמדם החברתי וחיים הם בגלות' בארצם הם כתאור רבי ישראל אשכנזי באגרתו (1523) "מי שמקבל עליו עול הגלות והכנעה, שלא ירים ידו ורגלו כנגד הישמעאלים אפילו אם בא עליך בעקיפין, ולא ידבר גבוה כלל אפילו לקטנים, ויהיה כחרש ולא ישמע וכאלם לא יפתח פיו, כי אם דברי פיוסין ולשחדו בקצת אז טוב לו. כי כאשר רואה הישמעאל ההכנעה וההשפלה הוא מתפייס... אז יוכל ללכת בכל המקומות לסחורה... והולך עם המצנפת הירוקה בכל מקום שהוא רוצה".

בימי הרלב"ח נסחפים יהודי ירושלים, אכולים בכמיהת הגאולה ובחישובי קיצים אובססיביים, אחרי צמד משיחי השקר הכריזמטיים, דוד הראובני ושלמה מולכו. הראשון יהודי שבוי, כנראה אתיופי, הנפדה באלכסנדריה יוצא למסעות בכל רחבי העולם היהודי - ירושלים, צפת, דמשק, ונציה, ספרד - בכל מקום מציג עצמו כאחי המלך יוסף המולך על עשרת השבטים האבודים במדבר חבור מעבר לנהר הסמבטיון. הוא מנסה לאחד יהודים ונוצרים למסע שחרור ארץ הקדש משלטון המוסלמים העריץ. יהודים הנשבים בבשורתו מארגנים עבירו פגישה ומכתבי המלצה מהאפיפיור קלמנטיוס השביעי למלכי פורטוגל ואתיופיה הנוצרים. בפורטוגל שוהה דוד הראובני כשנתיים. אלפי אנוסים מכל רחבי הארץ משחרים לפתחו ורואים בו משיח וגואל, למרות שהוא עצמו מסתפק בתואר 'נסיך היהודים'. אחד מאנוסים אלו הנו דיאגו פירס השב בהשפעת הראובני בפרהסיא לחיק היהדות, מאמץ את השם 'שלמה מולכו', בורח לסלנוניקי, מתמסר ללימוד הקבלה, מפרסם ספר דרשות ורוכש קהל חסידים יהודי ונוצרי עד

ארבעת בתי הכנסת אז והיום - מכלול בתי הכנסת מוקם בשטח נחות בכדי שלא לעבור על חוקי הבניה העות'מאניים האוסרים בנית בית כנסת גבוהה מהמסגד הסמוך לו. בבתי הכנסת התרכזו בצווי הרובע טרם כניעתו. המקום הושחת ונבזז על ידי ערביי העיר. ושוקם ורהט לאחר שיחזרה ברהוט בתי הכנסת האיטלקיים ששרד לאחר השואה.

שמכריז על עצמו כמשיח. בכדי להוכיח את שליחותו יושב הוא כקבצן במשך 30 יום על גשר נהר הטיבר מול ארמון האפיפיור, וזוכה לאמונו לאחר 'ניבוי' מבול ברומא ורעיידת אדמה בפורטוגל. הרלב"ח נחלץ לפעילות אינטנסיבית בירושלים כנגד גלי ההיסחפות אחרי צמד משיחי השקר ותורתם, מפריך ברוב טעם ודעת את טענותיהם ותפיסותיהם ובכך מסיר

מהקהילה הירושלמית הקטנה והעניה את סכנת ההשמדה באשמת מרידה משיחית בשלטון העות'מאני. וכעדותו - "גם אני אומר תהילות לאל... שבהיותי יושב בכבוד מעלה... בעיר הגדולה לאלוקים... יע"א נתן בלבי לצאת לשם על מנת לבא פה ירושלים תכונן ותבנה במהרה בימינו. וברחמי הרבים זכני לעלות אליה ולהסתופף בחצרותיה עם ביתי (משפחתי) היום 14 שנה ועוד הפליא חסדו לי ברחמי וזכני לזכות את הרבים... בזמן בשורות השוטים, דוברי שקרים תפח רוחם. כי לולא שנמצאתי אז בעיר הקדושה הזאת תכונן ותבנה במהרה בימינו ובמתק שפתים הייתי מיישב דעתם ומדבר על לבם, כבר היתה חרבה אז מכל היהודים עד בלי השאיר אפילו מנין כמפורסם לכל היושבים בה".

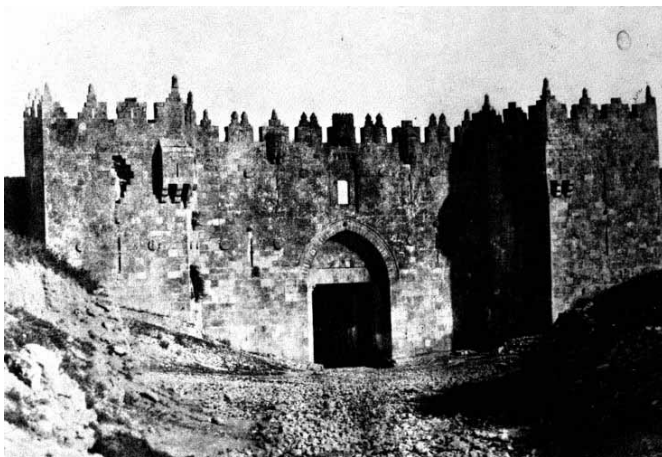
שער יפו - המרכזי בשערי ירושלים. ממנו יוצאת הדרך לעיר הנמל הגדולה יפו. והדרך חבונה, באב אל ח'ליל. מגדל השעון שהתנוסס מעל השער לכבוד השולטן הטורקי כבר הספיק להתמוטט, שלא כחבריו היפואי, החיפאי, הכוכאי והשכמי.

16 מפה עמ' 343

שער יפו כיום - ולצידו מעבר הרכב אשר פרוצו הטורקים בחומה, כחלק ממחוזות ההתרפסות לרגל ביקור הקיסר הגרמני וילהלם השני (1898).

בשנת 1538 מוטל צל כבד על מעמדה של ירושלים כמרכזו הרוחני של עם ישראל. קהילתה הגדולה והמפוארת של צפת בראשות גדולי התורה, ראשי הישיבות ותלמידיהם אשר גלו מספרד מסמיכה את המהר"י בירב כדיין סמוך אשר יוכל לסמוך חכמים נוספים וליסד מחדש את הסנהדרין והפעם בצפת ולא בירושלים. הרלב"ח נחלץ חושים ומפיץ שורת קונטרסים המסעירה את הארץ כולה בגנות חידוש הסמיכה ופגמיה ההלכתיים כשברקע מהדהדת כל העת הדאגה לכבודה ומעמדה של ירושלים. מאבקו העז של הרלב"ח למען כבוד ירושלים כה החלטי ומשכנע היה עד כי המהר"י בי רב נאלץ לעזוב את צפת ולברוח דמשק, כשהוא מותיר אחריו ארבעה סמוכים הממשיכים להסמיך את תלמידיהם - רבי יוסף קארו (מחבר השולחן ערוך) רבי משה מטראני, רבי אברהם שלום ורבי ישראל די קוריאל. כאן תואר ה'סמוך' מתרוקן מתוכנו והופך לתואר כבוד בלבד עד העלמו לאחר שלשה דורות, וכבוד ירושלים ניצל. את הקונטרסים פרסם כולל הרלב"ח בספרו תחת השם "קונטרס הסמיכה".

שער שכם העות'מאני - השער מרובה השמות ממנו יוצאת הדרך שכמה - 'שער שכם'. אותה דרך המצפינה לדמשק ארם, ולכן יקרא באנגלית 'שער דמשק'. ואילו הערבים יצינו כי כאן הוצב העמוד ממנו נמדדו הדרכים מירושלים ויקרא שמו בערב 'באב אל עמוד'.

17 מפה עמ' 339

שער שכם כיום - רחבת השער המודרני המנסה לשקם את מעמד השער כמקום כינוס, משפט, מסחר ומפגש נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ.

עם פטירתו של הרלב"ח בשנת 1541 משגשג הישוב היהודי בצפת על חשבון הקהילה הירושלמית המדלדלת עד כדי כפיפות מוחלטת של דייני ירושלים לגדולי ארץ ישראל הצפיתים. כדברי המב"ט מגדולי חכמי צפת-
134 "עתה בעוונותינו הרבים לית דין ולית דיין בירושלים".

הרב ישעיהו הלוי הורוויץ השל"ה הקדוש

חורבות ירושלים

19

- 1565 לידה בפראג ועיצוב
בישיבת אביו
- 1614 מגורש בראש קהילתו
מפרנקפורט שעל נהר מיין
- 1621 עליה ירושלימה לאחר
פטירת אשתו, עיקר ביתו
- 1624 מאסר בהוראת הצורך
אבן פארזן, ובריחה צפתה
- 1630 נפטר ונטמן בטבריה
לאחר השלמת ספרו
הגדול 'שני לוחות הברית'

המחכמה - הסביל הממלכי בפתח המחכמה. המנצל ארון קבורה
תיק (טרקופק) ככיוור לוחות עולי הרגל ותושבי העיר.

ר' ישעיהו, נצר למשפחת לוויים מפורסמת העוקרת בשנת 1391 מספרד לעיירה הורוויץ שבצ'כיה. משם מגיעים בניה לפראג מיסדים בה ישיבות ובתי כנסת ונושאים בתפקידי רבנות מרכזיים. ר' ישעיהו עצמו נולד אף הוא בעיר, מצטיין בלימודיו התורניים אצל אביו ונשלח מפראג ללמוד בישיבות גדולי הדור - המה"רם ור' יהושע פאלק בעל ספר 'מאירת עיניים' - בלובלין ובקרקוב שבפולין. כבר בצעירותו יצא טבעו בעולם ובגיל 30 שותף הוא לישיבת 'ועד 4 ארצות', מינהלתה הרוחנית - חברתית - כלכלית של יהדות מזרח אירופה. לאחר נשיאה בעול הגדולות והמפוארות ברבנויות פולין, ליטא, גליציה וגרמניה מגורש ר' ישעיהו עם קהילתו מפרנקפורט על נהר מיין (להבדיל מתאומתה פרנקפורט אשר על נהר האודר), חוזר לעיר מולדתו פראג ונושא בעול רבנותה. את חייו חי ר' ישעיהו ברוחה כלכלית עצומה כשהוא מחזיק תלמידי חכמים ושמונים מהם סועדים מדי יום על שולחנו בקביעות, כפי שמתאר בנו ר' שעפטיל: "ראת חטאו היתה קודמת לחכמתו... בלמוד התורה היה יורד ונוקב עד התהום בפלפולא חריפתא... ותפס ישיבות רבות לשם ולתפארת... ומכח שבילדותו זכה למעלות גדולות שנתקבל לאב בית דין ומורה צדק בקהילות גדולות וגלילות, ויט שכמו לסבול סבל משא העם הזה כרועה צאנו לנהל על מי מנוחות במילי דשמיא ובמילי דעלמא... נלא די שהיה רעיא מהימנא לבית ישראל בתורתו ובעבודתו, אף תרב מעלתו וחסידותו, כי החזיק ידי לומדי תורה ומימיו לא פסקו

135

נקיי
הלעת

משולחנו שמונים נפשות אשר האכיל מטעמים, ברבורים אבוסים ופטומים, בחול בשבתות ובמועדים, בביתו ובשולחנו היו נועדים... אמי מורתי הגבירה הרבנית... ידה היתה לסיעה לאדוני אבי, שבזבז כל הממון שהכניסה מבית אביה... להספקת לומדי תורה ולא זו שלא רעה עינה על זו, עד רבה הוסיפה עוד מדילה... ובגללה בירך ה' את אדוני אבי ז"ל וזכה לכל הכבוד הזה אשר היה לו בחו"ל אשר לא זכה לזה אדם בארץ מששת ימי בראשית".

לאחר 6 שנים בעיר מולדתו נפטרת עליו אשתו ור' ישעיהו מחליט לשים פעמיו לארץ ישראל מתוך רצון לסיים בה את חייו וגדול מפעליו - ספר 'שני לוחות הברית' אותו כותב הוא כצוואה רוחנית לצאצאיו. ר' ישעיהו יוצא למסע ארוך ורב תלאות לארץ הקדש בה שולטים העות'מאנים, אותו מתאר הוא לבניו באגרתו - "כבר כתבתי לכולכם כמה כתבים כי היה ה' אתנו בים וביבשה. אין שטן ואין פגע רע תודה לאל, רק השגחה פרטית מאת ה' יתברך ברוך הוא, לא חסרנו דבר... גם בים הייתי מרוחם בעיני שר הספינה לאדון ופטרונו, והיה לנו בית דירה חשובה לתורה ולתפילה... ובאתי בראש השנה לטרבולא (עיר חוף בצפון לבנון)... וה' עשה לנו נס שבא עכוב

18 ספה עמ' 360

המחכמה - מבנה ממלכי טיפוס. בו נתמקם בית המשפט והמצער העות'מאני. כאן היה כלאו השל"ה הקדוש בטרם ברח הגלילה. כיום בסיס משמר הגבול החולש על רחבת הר הבית.

הטרייה - בית השלטון העות'מאני. מושב הפחה הטורקי השולט בעיר. מכאן נשלטו העיר ויהודיה בשלטון עריצים המסור לנחמות כל שליט מזדמן.

להספינה... כי אלו הלכנו שם היינו נשבים שם גוף וממון כי היתה שם מלחמה גדולה. בכך חזרנו לאחור וסיבבנו הדרך לסוריא ורדף אחרינו גליאה (אניה) עם בעלי מלחמות (שודדי ים) וה' הציל אותנו... שהוא שלח רוח חזק אחורי ספינתנו שנלך במרוצה, וספינה שלהם נתעכב, בכך באנו בשלום למדינת סוריא קודם יום כיפור."

בחלב ובדמשק מקדיש הוא את עיתותיו לתור ולהשיג ספרי קבלה ומקובלים וכך מגיע הוא בדמשק לביתו של ר' שמואל ויטאל בנו של ר' חיים ויטאל שנפטר זה לא מכבר, גדול תלמידי האר"י הקדוש. ר' שמואל מפקיד בידיו את כתב ידו של ספר 'עץ חיים' אותו כתב אביו כסיכום תורת רבו הגדול. כך במטענו של ר' ישעיהו עושה כתב היד הקדוש את דרכו חזרה לארץ ישראל ממנה הוברח בדרך לא דרך. בדמשק נצרך ר' ישעיהו להכריע להיכן מגמת פניו ואיזו משרת רבנות יטול על שכמו. רבנות צפת או רבנות ירושלים - "ואודות מעמדי בארץ ישראל אודיע אתכם מה שקרה לי בדרך. בדמשק באו אלי שני חשובים מצפת תוב"ב והקדימו בשלומי ובקשו אותי ברחמים גדולים עבור הקהל יצ"ו שאקבע דירתי בצפת תוב"ב ולהיות להם לראש. והשבתי להם, הלא דרכי הולך על צפת תוב"ב ושם נמתיק סוד יחדיו, אבל לבי ביה תמיד על ירושלים עיר הקדש, ובתוך מעת לעת בהיותי מחוץ לעיר דמשק פגע בי שליח מיוחד מעיר הקדש תוב"ב ... ובידו מגילה גדולה בתחוננים מיושבי ירושלים תוב"ב שקבלוני לאב בית דין וראש ישיבה עד ביאת הגואל... ברכת את ה' ונתתי החיה על אשר זכיתי להרביץ תורה בישראל ובירושלים עיר הקדש ולהנהיג אותם לעבוד את ה' באמת ובתמים. והנה כבדתי את ה' מהוני, והשבתי לו כי אינני

רוצה ליקח מהם שכירות ובפרט כי בעוונותינו הרבים הם חייבים בלאו הכי חובות גדולות, רק יתנו לי דירה חשובה ומהודרת, והוא דבר גדול כי תודה לאל נעשה צר המקום בירושלים, כי קהל אשכנזים בירושלים הוא בכפל מקהל אשכנזים בצפת תוב"ב ובכל יום ויום מתרבים". לעיר נכנס הוא ביום שישי ב' כסלו שפ"ב. לבניו מוסיף הוא טיפ באיגרתו - "והנה מתחילה היה קשה לי כמוות לישב על החמור, אשר לא ניסיתי מעולם, ועתה תודה לאל למדתי היטב לישב, הכלל שומר מצוה לא ידע לאיש שום סיבה המונעת, כל זה תגידו לאשר בדעתם ליסע לירושלים... רק תדעו רוממות ירושלים... וזה ראיתי בעיני גם בעיני גשמים, אוזים ותרנגולים כמו בפראג וכל שכן פירות ויין, יהי רצון שתזכו כולכם לבא לירושלים... לחיים ולשלום וכן כל בית ישראל. ונחזה ירושלים עיר הקדש בבנינה...".

לאחר שנתיים בירושלים מסיים ר' ישעיהו את ספרו הגדול. הספר המלא מפה לפה בדברי שבח אודות ארץ ישראל, חכמיה, לשונה ומנהגיה ומעוטר במקורות קבליים להם נחשף ר' ישעיהו בירושלים, זוכה למהדורות רבות ולקיצורים מגוונים, עד כי שמו דבק במחברו אשר יכונה מעתה - השל"ה הקדוש.

ימי שלותו בירושלים לא ארכו, ובשנה השלישית לעליתו באו על הישוב היהודי בעיר הימים השחורים ביותר בכל חמש מאות שנות השלטון העות'מאני, ימי הפחה אבן פארוך. ימים אלו מתאר השל"ה בחריזה בספרו

18 ספה עמ' 360

קברי המהנדסים - הטורבן שבראש המצבה מורה על מעמדו ומקצועו של הקבור תחתיו. על פי השמועה למדנו כי כאן נטמנו אחר כבוד מהנדסיה הרשנים של חומת העיר.

הגדול - "אין יובל בלא הרבות אבל, אין שמיטה בלא ירידה מטה מטה, אין שנה בלא ראש ולענה, אין תקופה בלא מכה ואין תרופה ... אין יום בלא רתת ואיום, אין לילה בלא יללה, אין שעה בלא רעה, אין רגע בלי פגע, כל הצלחה לצוחה, וכל שמחה לאנחה, כל מילה ליללה, כל מעלה לשפלה, כל שאון לסאון".

השל"ה אינו רוצה לברוח מהעיר, כפי שעשתה חלק מהנהגתה, ונשאר לשאת בעול עם בני הקהילה. בשבת 'כי תצא' י"א אלול שפ"ה נאסר השל"ה כמנהיג הקהילה האשכנזית עם חמישים יהודים נוספים ונפדה בסכום עתק רק לאחר תחנוני הקהילה, והתערבות השלטון המרכזי. את נוראות התקופה ומאורעותיה מעלים בני ירושלים על הכתב בקונטרס הזוכה לשם "חרבות ירושלים" ומופץ ברחבי העולם היהודי - "ייהי היום קם הרשע בן רשע מחמד בן פארוך בעל מום רע סומא באחת מעיניו, וינשאו לבו לקנות מאת משנה המלך את ממשלת ירושלים לימים ידועים, ויבוא ירושלימה ושלוש מאות איש עמו אחוזי חרב וגבורי חיל... ויחל לרדות בקרית מלך רב באכזריות משונה... ויפקד שומרים בכל הדרכים לבלתי נתון מקום לשום אדם לצאת מן העיר, והיו מביאים אותם כפוחים מיסרים אותם ביסורים משונים ולוקחים ממונם... ויבואו פתאום על השתי בתי כנסיות שבירושלים ת"ו, דהספרדים והאשכנזים, ויתפשו ט"ו אנשים הנקובים בשמות: הרב כבוד מורנו הרב רבי ישעיהו הלוי (הורוויץ), והחכמים המעולים... ויאספו אותם אל משמר... ויאמר להרוג ח"ו את כל התפוסים אם לא יתנו לו עשרים אלף גרוש... ותלכנה נשי האסורים וכל אשה מרת לב בשוקים וברחובות הלך ובכה' ותבאנה עד לפני שער המחכמה (בית המשפט) ותצעקנה לפני השופט 'מה חטאנו ומה פשענו... השופט כל הארץ לא יעשה משפט ...? ויגרשום פעם ושתיים, ויתאבלו כל העם מאד... וישמע עוטמאן כי

באו אנשים מדמשק על אודות היהודים התפוסים ויצו ויתירום, בחמלת ה' עליהם, בחצות יום ראשון של ראש השנה, ויגילו בני ציון העשוקים בישועת ה' אשר באה כהרף עין".

אחר שנפדו בסכום כסף גבוה ברח השל"ה לצפת בה התגורר כ-3 שנים, סיים את ספרו הגדול ושלחו לבניו לפראג. בספרו מתנגד השל"ה לשיטת הלימוד בפילפול אשר רווחה ברוב ישיבות פולין וליטא וקורא ללימוד על דרך הפשט לשם בקיאות וברור ההלכה למעשה. את הנערים קורא הוא ללמד את ספרי הנביאים ואת יסודות השפה העברית לפני כניסתם לעולם התלמוד. בנוסף לחיבורו הגדול חיבר השל"ה ספרים נוספים שהמרכזי שבהם הנו פרוש קבלי לסידור התפילה בשם 'שער השמים'. השל"ה נפטר בטבריה בשנת 1630 ונקבר בסמוך לקבר הרמב"ם.

שער השער - שער סידור התפילה שער השמים אותו כתב השל"ה הקדוש, על פי כוונת המקובלים.